

Újságszedés a szedőgép előtti időkben*

Timkó György

EGY HÍRLAPSZEDŐ VISSZAEMLEKEZÉSE

Néhány soros visszaemlékezést olvastam egy 1958-ban megjelent Typographiában. Schulmann Ignác idős betűszedő írt hírlapszedői munkájáról, még a szedőgépek előtti időkben: „A szedők »számolásban« dolgoztak. Az esti lapot és a reggeli lapot ugyanaz a személyzet szedte. Kilenc és tíz óra között jöttek a lapszedők, telerakták a betűszekrényeiket a tizenegy órakor kezdődő szedési munkákhoz. Sorban mentek a tördelősztalhoz a felszeletelt flekkékért, aztán jött a nagy hajrá. – Alig két óra szünet után újra megjelentek a nyomdában osztásra, hogy a hét órakor kezdődő szedéshez tele szekrényük legyen.” – Ennyi az érdemi visszaemlékezés, a többi általánosságok és anekdotázás. Ez mégis felkeltette érdeklődésemet: hogyan is készültek akkor az újságok.

A HÍRLAPSZEDŐK MUNKAKÖRÜLMÉNYEI

A Typographia írta 1883-ban: „Szomorú kép gördül el szemeink előtt, ha a legtöbb hírlapok műhelyeit figyelemre méltatjuk. Piszkos, mindenféle kigőzölgéssel telített lyukban áll 10-12 ember összeszorítva délután 3-4 órától fogva – az osztási időt nem számítva – éjjelutáni 2-3 óráig oly munkabérért, mely még egy iskolázatlan napszámos méltóságán is alul áll.” Vagyis *szedőterem* akkor még nem volt. Kis szobaméretű (nemegyszer pincében levő) helyiségek voltak a szedők munkahelyei.

A munkakörülmények vizsgálatakor ritkán esik szó arról, hogy az éjszakai műszakban milyen világítás mellett szedték a lapokat. Mert

bizony az állítható kanócú, a lángot védő hasas üvegcsőből álló petróleumlámpát 1855-ben találták föl. A *legnagyobb* (!) petróleumlámpa fényere és 40 wattos (hagyományos) izzó fényere erősségének felelt meg. Villamos világítás ekkor még nem volt. A *petróleumlámpa meghonosodása előtt repceolajos lámpát (méceszt) használtak.*

Az elégtelen világításhoz vegyük még hozzá azt is, hogy ekkor a kézirat még valóban kézzel írott kézirat volt. Gondoljunk bele: akkordban szedni, amikor csak a hibátlan betűmennyiségért fizettek, s mindezt olyan kéziratból, melynek olvasása sokszor (vagy legtöbbször) rendes körülmények között is gondot jelenthetett.

A hírlapszedők munka- és életkörülményeit meghatározta az is, hogy az az önálló szervezeti egységben működő lapcsoport, melyben dolgoztak, csak reggeli lapot szedett-e, vagy olyat, mely este is megjelent. Az utóbbi volt a rosszabb. A reggeli lapokat is éjjel szedték, de az osztás és a tárcák, elbeszélések stb. szedése – például a vasárnapi számhoz – bármikor történhetett, azonban a reggeli és az esti megjelenésű lapok szedői – megszakításokkal – éjjel-nappal folyamatosan dolgoztak.

HÍRLAPSZEDÉS ÉS HÍRLAPSZEDŐK A SZÁZADFORDULÓN

1900-ban hazánkban 1102 újság és folyóirat készült. 1906-ban – az akkor 750-800 ezres lélekszámú (igaz, közigazgatási területét tekintve kisebb) – Budapesten 40 napilap (közte 8 esti kiadású is) jelent meg, mert a jelentősebb lapokat naponta kétszer adták ki. Ezt az irdatlan nagyszámú újságtömeget – miután nálunk még

* Ez az írás annak a hosszabb tanulmánynak rövidített változata, mely az interneten a www.mgonline.hu honlapunkon olvasható. Ott az újság (kézi-) szedésének korabeli gondjaival és módjával részletesebben megismerkedhetünk, melyet elősegít egy hírlapszedői kisserőár is. Az utóbbi azért szükséges, mert akkor olyan sajátos szakkifejezések voltak mindennaposak, melyeket a későbbi szedők már nem, vagy nem pontosan ismertek. Például a szedőszakma akkor sajátos szakterületekre tagolódott, és nem egyszerűen kéziszedők voltak, hanem werkszedők, táblázatszedők, hírlapszedők stb. A szedőterem szervezeti felépítése is nagyban különbözött a szedőgép megjelenése után kialakultaktól. – Ezek jobb megértését szolgálja a kisserőár.

nem volt szedőgép – mind kézzel szedték ki. A nyomdatulajdonosok a legolcsóbb megoldást választották: a gyermekmunkát, az önkiszármányoló *számolószedést*¹ és a *deputátumot*², mely különösen a tanoncokat sújtotta.

Ki lehetett hírlapszedő? Akinek kéziszedői adottsága az átlagos fölött volt. Ugyanis a szedett betű mennyisége elsősorban a kéziszedő egyéni adottságától és képességétől függött. Igen jelentős volt az eltérés. Ezer *n* szedése gyenge közepes, 1400-1500 már elég jó volt, de az ilyen képességű szedők nem voltak alkalmasak lapszedésre. Ott 2000 és 2500 közötti *átlagteljesítmény* volt szükséges.

Emlékezzünk! Schulmann Ignác a bevezetőnkben elmondta, hogy a 11 óraker kezdődő szedéshez már előzőleg egy-két órával hamarabb bementek osztani, majd a szedés befejezése után – alig kétórás pihenést követve – újra visszamentek osztani, hogy az esti hét óraker kezdődő szedéshez tele legyen a szekrényük. Az osztás is a szedők feladata volt, mely alapvetően meghatározta munkájuk mennyiségét és minőségét. Ugyanis mindenki a saját szekrényéből szedett, amelybe ő osztotta vissza a korábban kinyomott betűket. A visszaosztás jelentősen megnövelte a lapszedők – nem fizetett – munkaidéjét. Novitzky N. László írta az 1890-es árszabálymozgalommal kapcsolatban, amikor egy ötagú lapszedőkből álló bizottság tervet dolgozott ki a munkaviszonyok javítása érdekében: „A tervezet egyik pontja azt tartalmazta, hogy lapzárta után a várókon³ kívül senki vissza nem maradhat, sem osztást, sem egyéb munkát nem végezhet. *Ez a pont kívánta megszüntetni a számolásban dolgozó lapszemélyzet azon egészségromboló szokását, hogy 9-10 órán át tartó »ráhúzás« után a szedők nagyobbik fele két-három órás osztásba fogott.*”

- 1 *Számolószedő* (nevezték őket *pakétszedőnek* is). Akkordmunka: a szedő a bérét nem a munkában eltöltött idő alapján kapta – mint a *bizonyos pénz* szerint dolgozó –, hanem a teljesítmény mennyisége, vagyis a szedett betűk darabszáma szerint. Az elszámolás az *n*-számolás alapján történt. A számolási egység ezer *n* volt. Azonban a betűnagyság és a kézirat nehézsége alapján eltért a tényleges ezer *n* után kapott bér. (*Bizonyos pénz*. Nem teljesítménybérben, hanem fix hetibérben dolgozó szedő bére. Ezt később nevezték *heti bérminimumban* dolgozó bérének is, amely ettől a kötelezően fizetendő minimumtól több is lehetett.)
- 2 *Deputát, deputátum*. Volt olyan is, hogy *bizonyos pénzben* fizetett szedőnek (különösen a tanoncoknak!) deputátumot adtak: meghatározták, hogy óránként vagy naponként hány sort kell szedniük. (A Függetlenség, a Pesti Hírlap és a Budapesti Hírlap 280-300 sor kötelező szedését, deputátot írt elő. Kilenc órás munkaidővel (étkezési szünet nélkül) számolva, ez óránként 1700 betű szedését jelentette.)
- 3 *Váró*. Az a lapszedő, akit a rendes munkaidő után még ott tartanak azért, hogy a lap befejező munkálatainál segídkedezzen. A még várható kézirat ismeretében több váró is lehetett. Sőt: nagyobb eseményekkor az egész lapszemélyzetnek ott kellett maradnia, ez volt az *általános váró*.
- 4 *Werkszedők*. Nevezték őket *könyvszedőknek*, *hasábszedőknek* és *kompressz szedőknek* is. A könyveket többnyire ők szedték, a *törledő* irányításával.

SZEDŐTERMI LAPCSOPORTOK ÉS NAPILAPOK

A nyomdák szedőrészeleiben önálló szervezeti csoportokban dolgoztak a szedők. A nyomda általános, lényegében a könyvek szedését a *werkszedők*⁴ végezték. Ők is dolgozhattak *bizonyos bérben*, de lehettek *számolószedésű* elszámolásban is, mint a hírlapszedők. A lapoknak önálló, csak azzal foglalkozó személyzetük volt. Például a Globusban külön személyzete volt a *Magyarságnak* és az *Újságnak*. (Volt olyan is, hogy több hírlap tartozott egy lapcsoporthoz. A százdforduló után a Hazai Hírlapkiadónál a Budapesti Napló, az Egyetértés és a Friss Újság így készült.) Ennek kézenfekvő oka volt. Egy könyvnek is, egy lapnak is eltérő elkészítési határidejük volt. A két feladatot csak két önálló szervezetben lehetett biztonsággal teljesíteni. A lapoknál még egy órai csúszás sem volt megengedett.

Mennyi élőmunkát igényelt a hírlap szedésének előkészítése? Nézzük meg néhány napilap bemutatásával:

A *Pesti Hírlap* az egyik legjelentősebb újság volt. A vizsgált szám már a 22. évfolyamú (1900. január 2.). Jellemzően 22 oldalon jelent meg, de gyakori volt a 20 és a 28 oldalas is. Ennek nagyon sok rovata volt: belpolitika, fővárosi ügyek, közgazdaság, tudomány, színház és zene, sport stb., stb. – A 20 oldalas lapban kettő, a 22 oldalasban három, a 28 oldalasban öt egész oldalas hirdetés volt. A 20 oldalasban (hirdetések nélkül)

270 ezer, a 22 oldalasban 285 ezer, a 28 oldalasban 345 ezer betű volt. Tehát átlagosan 300 ezer n terjedelmű volt a Pesti Hírlap. Sok ez, vagy kevés?

Vizsgáljuk ezt meg két *Magyar Nemzet* összehasonlításával. – *Magyar Nemzet* (XIV. évfolyam), 1900. január 3. – *Magyar Nemzet* (LXX. évfolyam), 2007. december 21.

1900. A *Magyar Nemzet* hétköznaponként 20 vagy 24 oldalon jelent meg. Vasárnap viszont 32 vagy 48 oldalas volt. Itt is egész oldalas hirdetések voltak: a hétköznapi számokban 4–9, a vasárnapiakban 7–18 oldal. (Az egész oldalas hirdetések 15–20 önálló és díszes – többnyire szecessziós – keretbe foglalt hirdetések értendőek, olyanok, melyek ma az oldalakon szétszórva láthatók.) A hétköznapi lapokban – átlagoldalként 13 700 betűvel számolva – (hirdetések nélkül) 220 ezer, a vasárnapiakban 375 ezer n volt.

2007. A vizsgált *Magyar Nemzet* szintén hétköznapi szám, mely 20 oldalas. Az első nyolc oldalban számolt (egy oldalra eső) átlagbetűszám 8100. (Csak az első nyolc oldal alkalmas az összehasonlításra, mert a többiben aránytalanul sok a hirdetés.) Tehát a mainál az első nyolc oldalban (is) kevesebb a betűszám (80 700), mint a régiben (110 000). Viszont ebben a nyolc oldalban képek is vannak, nem is kevés: tíz fénykép és egy rajz. Ilyen akkor nem volt. Természetesen a képek is információhordozók, melyet nem lehet figyelmen kívül hagyni. A maiban nagyobbak és esztétikusabbak a címek, ezért szellősebb a szedés. Ebben a számban is van öt teljes oldalt kitevő hirdetés, melyek teljes, fél vagy negyed oldalból tevődnek össze. Ezeket kívül néhány egy- és kéthasábos reklámot is találhatunk, és így összességében valamivel több hirdetés van benne, mint egy 1900-as lapban. – Tehát a régi újságok nem kisebbek, hanem (betűszámát tekintve) nagyobbak voltak, mert a képek és a mai többletreklámok helyét is betűkkel töltötték meg.

Végül vizsgáljunk meg két bulvárlapot! *Friss Újság* (1899. december 7.) és *Napi Ász* (2007. január 4.).

A *Friss Újság* négy oldalon jelent meg – naponta legalább kétszer –, s egy-egy szám 72 ezer betűt tartalmazott. (A lapfejen olvasható: „Megjelenik mindennap kora reggel, fontos alkalom-

mal naponként többször, hétfőn és ünnepnap után is.”) Bár magát politikai napilapnak nevezte, valójában – mai szóhasználattal élve – bulvárlap volt. – Amíg a társadalom szellemi és kulturális életét képviselő és azt befolyásoló lapok (Budapest, Pesti Hírlap, Budapesti Hírlap, Magyar Hírlap, Új Nemzedék stb.) 50-60 ezres példányszámban jelentek meg, addig a bulvárlapok (Esti Újság, Kis Újság, Nap, Friss Újság) 100-150 ezerben.

Az élet azóta mit sem változott... – Illetőleg azért valami mégis; ma is vannak bulvárlapok, csak mások. A *Napi Ász* 16 oldalas, és betűinek száma megegyezik a bő száz évvel ezelőtti négyoldalasával! A többi fénykép és nagyméretű cím. Még hirdetés is alig van benne: mindössze öt kisméretű.

Ez az adat is sok mindenre rávilágít, arra is, hogy a régi újságszedéskor a látványt is szavakkal (sok-sok kézzel szedett betűvel) kellett bemutatni. (Az összehasonlításnál nem elhanyagolható szempont az sem, hogy a *Napi Ász* naponta egyszer, míg a *Friss Újság* legalább kétszer jelent meg.)

A hírlap volt ebben az időben – lényegében – az egyetlen hírforrás, ezért jelent meg a ma már elképzelhetetlen sokaságú újság, nem egy naponta kétszer is, ezért kellett a lapszedőknek a hét minden napján – megszakítással – nappal és éjjel zsúfolni, szellőztetni, rosszul világított, egészségtelen munkahelyen dolgozniuk.

Nem volt irigylésre méltó Schulmann Ignác élete!